

HZ. PEYGAMBER'İN İNSANLARI ETKİLEYEN DAVRANIŞ MODELLERİ*

Hızır YAĞCI**

Öz

Hz. Peygamber'in sevgi ile beslenen kişiliğiyle, güven esasına dayanan bir medeniyet inşa etme arzusunu gerçekleştirmede, etkileyici üslubunun yanı sıra insanlara değer vermesi, sade yaşamı mazlumların hamisi olması, cömertliği, özverili davranışları ve zarafeti etkili olmuştur. Bu sayede kısa zamanda binlerce insanı çevresinde toplamayı başarmış, huzur ve güvenin egemen olduğu bir medeniyet kurmuştur.

Bu makale Hz. Peygamber'in insanları etkileyen davranışlarının analizini yapmayı hedeflemektedir.

Anahtar kelimeler: Sevgi, Güven, Cömertlik, Zarafet

THE PROPHET'S BEHAVIOR MODELS AFFECTING PEOPLE

Abstract

The Prophet's valuing people, simple life, being protector of the oppressed people, selfless behaviours and smartness became effective on his desire of building a confidence based civilisation as well as his impressive style. In this regard, he has been able to collect thousands of people around him in a short period of time. So he established a civilization dominated by peace and trust.

This paper aims to analyze the behaviours of The Prophet which affect the people.

Keywords: Love, Trust, Generosity, Smartness

* Geliş T. / Received Date : 24.04.2017

Kabul T. / Accepted Date : 10.05.2017

** Sakarya Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Doktora Öğrencisi, hiziryagci1@hotmail.com.

Giriş

İletişim, amaçlı bir insan faaliyetidir. Başkalarını etkilemek ve aynı zamanda onlardan etkilenmek iletişimin temel amaçlarından biridir. İnsanlık tarihi boyunca bazı insanların davranışlarıyla insanlar üzerinde önemli etkileri olduğu görülmektedir. Bu insanların başında Hz. Peygamber gelmektedir. Goethe'nin dediği gibi o, "Kâinatın bütün insanlarını eteklerinden sulayan bir dağ pınarı" olmuştur. Kurduğu başarılı iletişimle, yaşadığı erdemli hayatla, çağırıldığı hayat veren mesajla insanları etkilemiş, kısa zamanda binlerce insanı çevresine toplamayı başarmıştır.

Hz. Peygamber'in ilahi mesajı insanlara ulaştırarak kısa zamanda sağlam temellere dayanan bir medeniyeti inşa etmesinde, temiz toplum özleminin sahabe de oluşturduğu değişim arzusu, emir ve yasaklara uyma konusundaki sabır ve kararlılıkları, edebiyata düşkün bir toplumda Kur'an'ın etkileyici üslubu gibi pek çok faktörün etkisi olmakla birlikte, söz ve davranışlarının katkısı ne olmuştur? sorusunun cevabı çalışmamızın ana eksenini oluşturmaktadır.

Hz. Peygamber'in hayatına bu yönüyle bakan bazı çalışmalar yapılmıştır. Suat Cebeci'nin *Öğrenme ve Öğretme Süreçlerinde Dini İletişim*, Ahmet Lütfi Kazancı'nın *Peygamber Efendimizin Hitabeti*, Yusuf Macit'in *İletişimde Model Olarak Hz. Muhammed*, Mustafa Karataş'ın *Hz. Peygamber'in Beden Dili ve Davranış Modelleri* gibi eserler bunlardan bazılarıdır.

Bu çalışmalar genelde Hz. Peygamber'in insan ilişkilerinden ve davranışlarından bahsetmektedir. Bu makalede ise daha ziyade Hz. Peygamber'in etkileyici üslubunun ve bazı erdemli davranışlarının insanları nasıl etkilediği, bunun sonucunda bazı kişilerin Hz. Peygamber'e olan bağlılıklarının pekişip bazılarının ise düşünce dünyalarının ve hayatlarının bütünüyle değişmesi somut örneklerle ortaya konulacaktır.

1. ETKİLEYİCİ KONUŞMASI VE ÜSLUBU

Hz. Hasan, Hz. Hatice'nin ilk eşinden olan oğlu Hind b. Ebû Hâle'ye dedesinin konuşma tarzını sorduğunda şöyle cevap vermişti:

"Resûlüllah devamlı hüznü ve düşünceliydi. Umursamaz ve rahat değildi. Sessiz biriydi. Gerekmekçe konuşmazdı. Söze Yüce Allah'ın adıyla başlar ve yine onunla bitirirdi. Az sözle çok şey ifade ederek konuşurdu. Konuşması açık ve netti. Sözlerinde ne fazlalık ne de eksiklik vardı."¹

¹ Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, XXII, 155; Tirmizî, "Şemâil", 97.

Doğrusu insanları etkilemede konuşma kabiliyeti son derece önemlidir. Nitekim Mûsâ (a.s) risâletle görevlendirildiği zaman, *“Kardeşim Harun’un dili benimkinden daha düzgündür. Onu da benimle birlikte, beni doğrulayan bir yardımcı olarak gönder. Çünkü ben, onların beni yalanlamalarından korkuyorum”*² demişti.

Hz. Peygamber sözdeki büyüleyici etkiyi iyi biliyor³ ve ikna edici söz söyleme kabiliyeti olanların bunu kötü amaçlı kullanmalarını şu sözleriyle yasaklıyordu: *“Ben de sizin gibi bir insanım. Siz davalarınızın çözümünü için bana geliyorsunuz. Bazınızın delil getirme yönüyle, diğer bazınızdan daha ikna edici olması, böylece benim, işittiğime dayanarak onun lehine hükmetmem mümkündür. Kimin lehine, kardeşinin hakkından bir şey hükmetmişsem (bilsin ki), onun için cehennemden bir ateş parçası kesmiş oluyorum.”*⁴

Sanat kaygısı taşımayan ancak samimi, özlü ve heyecanlı konuşmaların insanlar üzerinde etkisi daha çoktur. Uzun yıllar söz söyleme sanatı ile ilgili eğitim veren Dale Carnegie, başlangıçta söz söyleme sanatı hakkında kuralcı olduğunu, ancak yıllar geçtikçe sözün ruhuna daha çok güven duymaya başladığını ifade ederek, bu düşüncesini Bryan’ın şu ifadeleri ile desteklemektedir: *“Söz söyleyen bir adam samimi değilse, onun bilgili olması kâr etmez. İnanç veren, ikna eden söz, dimağdan dimağa değil, kalbden kalbe giden sözdür.”*⁵ Bu sebeple olmalı ki söz ustaları yeni kelimeler icat etmekten çok, herkesin bildiği kelimelerle yeni dünyalar inşa ederler.⁶ Ashabının zihin dünyasını herkesin anlayacağı kelime ve cümlelerle ören Hz. Peygamber, muhatabının zihnini yoracak ağdalı cümleler kurmaktan hoşlanmazdı. Bununla birlikte o, az sözle çok anlam ifade edebilen bir yetenekle gönderilmişti.⁷ Yerli yerinde konuşur, boş ve anlamsız konuşmaz, konuşulmasını da istemezdi. *Allah’a ve ahiret gününe inanan kişi ya hayır söylesin yahut sussun*⁸ buyurur, kişinin anlamsız konuşmalardan kendisini koruyunca kurtuluşa ereceğini söylerdi.⁹ Cabir b. Abdullah’ın ifadesine göre Resûlullah, dinleyen herkesin anlayacağı şekilde fasılalı konuşurdu.¹⁰ Konuşma esnasında yapmacık hareketlerde

² Kasas, 28/34.

³ Buhârî, “Tıb”, 51; Müslim, “Cum’a”, 47; Ebû Dâvûd, “Edeb”, 86, 87; Tirmizî, “Birr”, 81; Dârimî, “Salât”, 199; Muvatta’, “Kelâm”, 7; Ahmed b. Hanbel, I, 269.

⁴ Buhârî, “Hiyel”, 10.

⁵ Carnegie, *Söz Söylemek ve İş Başarmak Sanatı*, s. 99.

⁶ Mehmet Kaplan, *Kültür ve Dil*, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2012, s. 140.

⁷ Buhârî, “Cihâd”, 122; Nesâî, “Cihâd”, 1.

⁸ Buhârî, “Edeb”, 31; Müslim, “İmân”, 74; Ebû Dâvûd, “Edeb”, 123; Tirmizî, “Kiyâmet”, 50; Muvatta’, “Sıfatü’n-nebi”, 22; Ahmed b. Hanbel, II, 174.

⁹ Tirmizî, “Kiyâmet”, 50; Dârimî, “Rikâk”, 5; Ahmed b. Hanbel, II, 159.

¹⁰ Ebû Dâvûd, “Edeb”, 18.

bulunmaktan sakındırır, samimiyeti ölçü alır,¹¹ bilgiçlik taslamak amacıyla sözü uzatanların kıyamet gününde kendisine uzak olacağını ikaz ederdi.¹²

İnsanlara bıkkınlık vermekten kaçınır,¹³ konuştuğu zaman da etkili konuşurdu. İrbâd b. Sâriye şöyle anlatmıştır:

“Bir gün Resûlullah (s.a) bize namaz kıldırdı. Sonra bize dönüp çok tesirli bir vaaz etti. Bu vaazdan dolayı gözler yaşarıp kalpler ürperdi.”¹⁴

Hakîm b. Hizâm’a yaptığı nasihat onu ömür boyu etkilemişti. Urve b. Zübeyr ve Saîd İbnü’l-Müseyyeb’in anlattığına göre Hakîm b. Hizâm şöyle demişti: “Resûlullah’tan istedim, verdi. Sonra yine istedim, yine verdi. Sonra tekrar istedim, tekrar verdi ve şöyle buyurdu: *‘Ey Hakîm! Bu (dünya) malı, yeşil ve tatlıdır. Kim onu tamah etmeden alırsa onun için bereketli olur. Kim de hırsla alırsa bereketini göremez. Tıpkı yiyip yiyip doymayan kimse gibi olur. Veren el alan elden hayırlıdır.’*

Hakîm: Ey Allah’ın Resûlü! Seni hak olarak gönderen Allah’a yemin olsun ki ölene kadar, senden sonra bir daha kimseden bir şey alıp onun malını eksiltmeyeceğim diyerek, vefat edinceye kadar hiçbir kimsenin malını almamıştır.”¹⁵

Enes b. Malik’in anlattığına göre,“Ashabı konusunda Resûlullah bazı şeyler ulaştınca onlara bir hutbe verip şöyle buyurdu: *‘Bana cennet ve cehennem gösterildi. Hayır ve şer hususunda bugün gibisini görmedim. Eğer benim bildiğimi bilseydiniz, az güler, çok ağlardınız.’*

(Enes) dedi ki: Resûlullah’ın ashabı üzerine bugünden daha zor bir gün gelmedi. Başlarını örttüler ve inleyerek ağladılar.”¹⁶

Huneyn gününde ensarlı gençlerin ganimet taksiminden hoşnut olmaması üzerine onları bir çadırda toplamış ve onlara etkileyici bir üslupla hitap ederek muhtemel bir problemi önlemiştir. Bu olay Enes b. Mâlik tarafından şöyle anlatılmaktadır:

“Huneyn gününde Hevâzinliler, Gatafânlılar ve başkaları davarlarıyla ve çoluk çocuklarıyla geldiler. Peygamber ile de on bin kişi ve tulekâ’dan¹⁷ bazıları

¹¹ Tirmizî, “Edeb”, 72.

¹² Tirmizî, “Birr”, 71.

¹³ Buhârî, “İlim”, 11.

¹⁴ Ebû Dâvûd, “Sünnet”, 5; İbn Mâce, “Mukaddime”, 6; Dârimî, “Mukaddime”, 16; Ahmed b. Hanbel, IV, 126,127.

¹⁵ Buhârî, “Zekât”, 50.

¹⁶ Müslim, “Fezâil”, 134.

¹⁷ Mekke’nin fethi sırasında Müslüman olan Kureyşliler’i ifade eden bir terim. Bk. S. Kemal Sandıkçı, “Tulekâ”, İstanbul: DİA, 2012, cilt: XLI, 361-362.

vardı. Allah Resûlünü bırakıp geri kaçtılar ve nihayet Resûlullah tek başına kaldı. İşte o gün birini diğerine karıştırmaksızın sağına dönüp iki defa nida ederek: '*Ey ensar topluluğu*' diye seslendi. Onlar: 'Buyur ey Allah'ın Resûlü! Müjde olsun sana, biz seninle beraberiz dediler.' Daha sonra soluna dönerek: '*Ey ensar topluluğu*' diye seslendi. Onlar da: 'Buyur ey Allah'ın Resûlü! Müjde olsun sana, biz seninle beraberiz' dediler.

Allah'ın Resûlü beyaz bir katırın üzerinde idi. Bineğinden inerek: '*Ben Allah'ın kulu ve Resûlüyüm*' dedi. Müşrikler bozguna uğrayıp geri çekildi.

O gün çok miktarda ganimet aldı. Ganimetleri muhacirlerle tulekâ arasında paylaştığı halde ensara hiçbir şey vermeyince ensar dedi ki: 'Zorlu ve sıkıntılı bir iş olursa biz çağırılırız. Fakat ganimetler bizden başkalarına verilir.'

Bu sözler ona ulaşınca onları bir çadırda toplayıp şöyle buyurdu: '*Ey ensar topluluğu, sizden bana ulaşan sözler ne oluyor?*' Ensar sustu. "*Ey ensar topluluğu, insanlar dünyalığı alıp giderken sizler Resûlullah ile birlikte evlerinize dönmeye razı değil misiniz?*" Onlar: "Razıyız" deyince, Resûlullah şöyle buyurdu: "*Sair insanlar bir vadiden gitse, ensar ise bir dağ yolundan gitse elbette ki ben ensarın gittiği dağ yolundan giderim.*"¹⁸ Ebû Said yoluyla gelen hadiste şu fazlalık vardır. '*Allah'ım ensara, ensarın oğullarına, ensarın oğullarının oğullarına rahmet et*' Ebû Said dedi ki: hepsi sakallarını ıslatıncaya kadar ağladılar ve bize pay olarak Resûlullah'ın düşmesine razıyız, dediler."¹⁹

Bazen ilk defa diyaloga girdiği insanlar konuşmasından etkilenerek Müslüman olmuşlardır. Büreyde b. el-Husayb bunlardandır. Hicret esnasında Mekkeli müşriklerin Hz. Peygamber'i diri veya ölü olarak ele geçirene büyük vaadlerde bulunduğu duyan Büreyde, arazisinden geçmekte olan Hz. Peygamber ile yanındakileri durdurup kimliklerini öğrenmek istedi. Fakat bu esnada Resûlullah'ın konuşmasından etkilenerek Müslüman oldu ve adamlarıyla beraber onun arkasında namaz kıldı.²⁰

Dımâd b. Sa'lebe de onun sözlerinden etkilenerek Müslüman olmuştur. Müslim'in rivayetine göre Dımâd b. Sa'lebe Resûlullah'ın huzuruna vardığı

¹⁸ Buhârî, "Megâzî", 56.

¹⁹ İbn Hacer, Fethu'l-bârî, Kahire: Dârü'l-hadîs, 1998, VIII, 65.

²⁰ Hakîm et-Tirmizî, Ebû Abdillâh Muhammed, Nevâdiru'l-usûl fi ehâdisi'r-rasûl, thk. Abdurrahman Umeyra, Beyrut: Dârü'l-cil, 1992, I, 306. Rivayet hakkındaki değerlendirmeler için bk. Zekerîya Güler, Hicret Sırasında Hz. Peygamber'in Üslubundan Etkilenerek Müslüman olan Büreyde b. Husayb Hâdisesi ve Günümüze Yansımaları, İslâm San'at, Tarih, Edebiyat ve Mûsikîsi Dergisi, cilt: II, sayı: 4, 2004, s. 63-72. Ayrıca bk. Ahmet Önkâl, Büreyde b. Husayb, İstanbul: DİA, 1992, VI, 492.

zaman²¹ Hz. Peygamber ona şöyle demişti: “Şüphesiz ki hamd Allah’a mahsustur, O’na hamdeder, O’ndan yardım dileriz, Allah’ın doğru yola ilettiğini kimse saptıramaz, O’nun sapmasına fırsat verdiğini de kimse doğru yola iletemez. Şehadet ederim ki Allah’tan başka hiçbir ilah yoktur, O bir ve tektir, ortağı yoktur. Ayrıca Muhammed O’nun kulu ve elçisidir.” Dımâd, Resûlullah’tan bu sözleri tekrar etmesini isteyince, Hz. Peygamber bu sözleri ona üç kez tekrarladi. Bunun üzerine Dımâd şöyle dedi:

“Ben kâhinlerin, sihirbazların, şairlerin sözlerini dinledim fakat senin bu sözlerinin bir benzerini hiç duymadım. Andolsun bu sözler denizin derinliklerine kadar ulaşmış sözlerdir, ver elini Müslüman olmak üzere sana biat edeyim” dedi ve Resûlullah’a biat etti.²²

2. HZ. PEYGAMBER’İN İNSANLARI ETKİLEYEN DAVRANIŞLARINDAN ÖRNEKLER

Etkili iletişim kurmada insanın şahsiyeti belirleyici bir öneme sahiptir. Bu nedenle şahsiyetli kişiler insanlar üzerinde güçlü etkiler bırakırlar. Dale Carnegie, şahsiyeti “İnsanın manevi, fikri bütün varlığının, isteklerinin, dileklerinin, mizacının, zihniyetinin, canlılığı ve tecrübesinin, tahsil ve terbiyesinin, bütün hayatının bir araya gelmesinin toplamıdır”²³ şeklinde tanımlamaktadır. Bu sebeple şahsiyetli insan²⁴ dendiği zaman, her yönüyle örnek alınmayı hak eden insan akla gelmektedir. Nitekim Kur’an, Hz. Peygamber hakkında üsve-i hasene²⁵ tabirini bu amaçla kullanmıştır. Bu örnekliğin Resûlullah’ın hayatının bütününe kapsadığını belirttikten sonra, burada onun hayatından insanları etkileyen bazı davranışlarından bahsedilecektir.

2.1. Sevgiye Dayalı İnsan İlişkileri

Sevginin kaynağı Allah’tır.²⁶ Nitekim Buhârî “Kitabü’l-edebe”de, “المقة من الله/sevgi Allah’tandır” diye bir bab açmıştır.²⁷ Allah’ın sevgisini kazananları,

²¹ Dımâd b. Sa’lebe bir çeşit delilik hastalığını rukye ile tedavi ederdi. Mekke’ye geldiği zaman müşrikler Hz. Peygamber’in deli olduğunu ona söylediklerinde, belki onun şifaya kavuşmasına vesile olurum düşüncesi ile Hz. Peygamber’in yanına gitmişti. Bk. Müslim, “Cum’a”, 46.

²² Müslim, “Cum’a”, 46.

²³ Dale Carnegie, *Söz Söylemek ve İş Başarmak Sanatı*, Tercüme: Ömer Rıza Doğrul-Sadeleştiren: Ayhan Yalçın, İstanbul: KITSAN, 1991, s. 148.

²⁴ Şahsiyeti oluşturan faktörler için bk. Osman Kara, *Kur’an’a Göre İnsan Şahsiyetine Etki Eden Faktörler*, Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, cilt: XIV, sayı: 25, (2012/1).

²⁵ Ahzâb, 33/21.

²⁶ Hûd, 11/90; Bürûc, 85/14.

²⁷ Buhârî, “Edeb”, 41.

diğer insanlar da severler. Zira Resûlullah şöyle buyurmuştur: “Allah bir kulu sevdiği zaman Cibrîl’e: ‘Şüphesiz Allah filanı seviyor, sende onu sev’ diye seslenir. Böylece Cibrîl de o kişiyi sever. Sonra Cibrîl de göktekilere: ‘Şüphesiz Allah filanı sever, sizde onu seviniz’ diye nida eder. Göktekiler de o kişiyi severler. Sonra da yerde bulunanlar arasında o kişiye karşı bir sevgi/hüsnü kabul duygusu yerleştirilir.”²⁸ Hz. Peygamber kendisinin “habîbullah” olduğunu, ancak bunu övünme amacıyla söylemediğini ifade etmiştir.²⁹ İnsanlar da onu, “Resûlullah” tan sonra en çok bu sıfatla anmışlar ve “anam babam sana feda olsun”³⁰ diyerek, Allah’ın sevgilisi olan kişinin insanların da sevgisini kazandığının canlı örneği olmuşlardır. Allah bir kulunu sevince, adeta onun işiten kulağı, gören gözü, tutan eli, yürüyen ayağı olur. Kendisinden istediği zaman ona ihsanda bulunur, kendisine sığındığı zaman da onu korur.³¹ Böyle bir sevgiye ulaşan kişiler, özgüven kazanır ve güçlerine güç katarlar. Hz. Dâvûd’un, “Allah’ım, senden seni sevmeyi, seni seven kişiyi sevmeyi, senin sevgine ulaştıran ameli isterim. Allah’ım, senin sevgini bana kendimden, ailemden ve soğuk sudan sevimli eyle”³² şeklinde, Resûlullah’ın ise, “Allah’ım beni sevginle rızıklandır”³³ diye Allah’a niyazda bulunmaları ilahi sevgi ile beslenme arzularından kaynaklanmaktadır.

Hz. Peygamber, sevdiği kişiyi Allah için seven kişinin, imanın tadını alacağını belirterek iman-sevgi ilişkisine dikkat çekmiş, sevgi sayesinde insanın olgun bir imana sahip olabileceğini bildirmiştir.³⁴ Sevginin insanların sinesinde hapsolan bir duygu olarak kalmasını kabul etmemiş, paylaşılmasını istemiştir. Enes b. Malik’in anlattığına göre, bir adam Hz. Peygamber’in yanında iken oradan birisi geçti. Adam: “Ey Allah’ın Resûlü, ben bu adamı seviyorum” dedi. Peygamberimiz (s.a) de ona, “Bunu ona söyledin mi?” diye sordu. Adam hayır cevabını verdi. Hz. Peygamber, “Git ona söyle” buyurdu. Bunun üzerine adam o kimsenin yanına gitti ve “Ben seni Allah için seviyorum” dedi. Öteki adam da “Beni kendisi için sevdiğin Allah da seni sevsin” cevabını verdi.³⁵

²⁸ Buhârî, “Edeb”, 41.

²⁹ Ahmed b. Hanbel, I, 395, 410, 462; Dârimî, “Mukaddime”, 8; Tirmizî, “Menâkıb”, 1.

³⁰ Bu ifade ile ashab, Resûlullah’ın “Canımı elinde tutan Allah’a yemin ederim ki, hiçbiriniz beni ana-babasından ve çocuklarından daha çok sevmedikçe iman etmiş olamaz” hadisine olan bağlılıklarını göstermişlerdir. Bk. Buhârî, “İman”, 8.

³¹ Buhârî, “Rikâk”, 38.

³² Tirmizî, “Da’avât”, 72.

³³ Tirmizî, “Da’avât”, 73.

³⁴ Müslim, “İman”, 68.

³⁵ Ebû Dâvûd, “Edeb”, 112-113.

Resûlullah (s.a) sevginin yerleşmesi, yayılması ve toplumsal bir sinerjiye dönüşmesi için tanışıp kaynaşmanın,³⁶ selâmı yaygınlaştırmanın gerekliliği üzerinde durmuştur.³⁷ İnsanlara sevgimizi ifade etmenin bir yolu da onlara ikram etmektir, hediyeleşmektir. Bu davranış özellikle iyilik görenin sevgisini pekiştirir. Bu sebeple Hz. Peygamber, “Birbirinize hediye verin, böylece birbirinizi seversiniz ve aranızdaki düşmanlık gider”³⁸ buyurmuştur.

Kalbinde Allah sevgisi yerleşen ve işlerinde Allah’ın rızasını gözetken kimse, nefret ettiği kişiyi dahi sevebilir. Hz. Hamza’yı şehit ettiren Ebû Süfyan’ın hanımı Hind ile Hz. Peygamber arasında yaşanan olay bunun en güzel örneğidir. Hz. Aişe’nin ifadesine göre bir gün Hind geldi ve Hz. Peygamber’e, “Ey Allah’ın elçisi! Vaktiyle yeryüzünde senin ev halkın kadar zelil ve harap olmalarını istediğim hiçbir ev halkı yok iken, bugün yeryüzünde senin ev halkın kadar aziz olmalarını istediğim hiçbir ev halkı yoktur” deyince, Resûlullah Efendimiz de kendisiyle aynı duyguları paylaştığını ifade etmiştir.³⁹

2.2. İnsanlara Güven Vermesi

İslam medeniyetinin güven duygusu üzerine inşa edildiği söylenebilir. Her şeyden önce îman, “emn” kökünden türeyip, “güven duygusu içinde tasdik etmek” anlamına gelmektedir. Allah ile insanlar arasında kurulan en güçlü bağ güvenle tesis edilir. Bu güven bağının oluşumunu şu şekilde ifade etmek mümkündür:

Allah’ın isimlerinden biri “el-Mü’min”dir.⁴⁰ Yani O, güvenin kaynağıdır; varlıkları korku ve endişeden emin kılan, onların güvenli olmalarını sağlayanıdır. O’nun çağrısını peygamberlere ulaştıran şerefli elçinin adı Cibrîl-i Emin’dir.⁴¹ Bu mesajı insanlara ulaştırmak için görevlendirilmiş elçinin adı Muhammedü’l-emîn’dir.⁴² Bu davete icabet edenlerin adı da “mü’min” dir. Böylece Allah ile kulları arasında kurulan iletişim güven esastır.

³⁶ Buhârî, Enbiyâ, 2; Tirmizî, Zühd, 53.

³⁷ Müslim, “İman”, 93.

³⁸ Buhârî, “Büyû”, 31.

³⁹ Buhârî, “Menâkıbu’l-ensâr”, 23.

⁴⁰ Haşr, 59/23.

⁴¹ “O (Kur’an), şüphesiz değerli, güçlü ve Arş’ın sahibi (Allah’ın) katında itibarlı bir elçinin (Cebrail’in) getirdiği sözdür. O orada sayılan, güvenilen (bir elçi) dir.” Tekvîr, 81/19-21.

⁴² İbn Sa’d, *et-Tabakâtü’l-Kübrâ*, thk. Muhammed Abdülkadir Atâ, Beyrut: Dârü’l-kütübî’l-ilmiyye, 1990, I, 97. Hz. Peygamber’den hadîs nakleden birçok sahâbî, onun “Sâdık ve Masdûk/ doğru olan ve doğruluğuna herkesin güvendiği kimse” olduğuna vurgu yaparak rivayette bulunmuştur. Bk. Buhârî, “Cizye”, 17, “Bed’ul-halk” 6, Enbiyâ, 1, “Menâkıb”, “25”.

Henüz nübüvvetinin ilk yıllarında bir gün Kâbe'de gölgelenirken, şiddet ve işkenceye tabi tutulan sahabilerden bazıları, "Neden bizim için dua edip yardım dilemiyorsunuz?" diyerek, sıkıntılarını Allah Resûlü'nün (s.a) dua ederek gidermesini isterken o şöyle buyurmuştu:

*"Sizden öncekiler testereyle biçilerek iki parçaya bölünüyor, vücutları demir taraklarla taranarak etleri kemiklerinden ayrılıyordu. Bu işkenceler bile onları dinlerinden döndüremiyordu. Allah'a yemin ederim ki, bu iş mutlaka başarıyla sonuçlanacaktır. Hatta bir yolcu (Yemen'in) San'a şehrinden Hadramût/Hadramevot'e kadar (Bizdeki Edirne'den Kars'a kadar şeklinde kullanılan bir ifade) gidecek, Allah'tan başka kimseden korkmayacak, koyununu kurdun kapıp götürmesinden başka bir endişe duymayacaktır. Lâkin siz acele ediyorsunuz"*⁴³ buyurarak, daha o günlerde önemli hedeflerinden birinin güvenin egemen olduğu bir toplum inşa etmek olduğu mesajını vermiştir.

Hz. Peygamber'in bu güveni her alana taşıma gayreti içinde olduğu görülmektedir. Bir olan Allah'a imana tahammül edilemeyen bir toplumda Hz. Peygamber, Kur'an'ın emrettiği inanç özgürlüğünü⁴⁴ yerleştirmiştir. O, insanların baskı altında olmadan hür iradeleriyle karar vermelerine imkân tanımış, bu sayede açık toplumun oluşmasını gerçekleştirmiş, ikiyüzlü insan tipinin yetişmesine engel olmuştur. Bu durum toplumsal güveni sağlamaya katkı yapmanın yanı sıra, kendilerine özgürlük tanınan insanların Hz. Peygamber'in davetine severek katılımlarını sağlamıştır. Bunun en güzel örneklerinden biri Sümame b. Üsâl'dır.

Hicretin altıncı yılında Hz. Peygamber Necd bölgesine bir süvari birliği göndermişti. Bu birlik Yemame halkının önderi Sümame b. Üsâl'ı yakalayıp getirdi ve mescidin direklerinden birine bağladılar. Resûlüllah (s.a) yanına gelerek, "İçinden ne geçiriyorsun ey Sümâme?" dedi. Sümâme: "Ey Muhammed! İçimdeki hayırdır. Eğer öldürürsen intikamı alınacak birisini öldürmüş olursun.

⁴³ Buhârî, "İkrah", 1; Ahmed b. Hanbel, V, 109.

⁴⁴ Bakara, 2/256. Bu ayetin nüzûl sebibine dair anlatılan olaylardan biri şöyledir: Ensâr'dan Sâlim b. Avfoğullarından Husayn adında bir sahabînin İslam gelmeden önce Hıristiyan olan iki oğlu vardı. Medine'ye geldiklerinde babaları yakalarına yapışarak şöyle dedi: Allah'a yemin ederim ki Müslüman olmadıkça sizi bırakmam. Onlar Müslüman olmayı kabul etmediler. Bunun üzerine Resûlüllah'a başvurdular. Ensâr'dan Husayn adında bu kişi: Ey Allah'ın elçisi! Canımın yarısı gözümün önünde ateşe mi girsin, deyince bu ayet nazil oldu ve Resûlüllah da çocuklarını serbest bıraktı. Bk. Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî et-Taberî el-Bağdâdî, Câmî'u'l-beyân fî tefsîri'l-Kur'ân, thk. Ahmed Muhammed Şakir, y.y: Müessetü'r-risâle, 2000, V, 409; Nâsrüddîn Ebû Saîd (Ebû Muhammed) Abdullah b. Ömer b. Muhammed Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vîl*, thk. Muhammed Abdurrahman Mar'aşî, Beyrut: Dârü ihyâ-i tûrâsî'l-'Arâbî, 1418, I, 155.

Şayet iyilikte bulunursan, iyiliğe şükreden birine iyilikte bulunmuş olursun. Eğer mal istiyorsan iste, sana istediğin kadar verilecektir” dedi. Hz. Peygamber, sonraki iki gün de Sümâme'nin yanına gelerek aynı soruyu sordu. Aynı cevabı alınca, “Sümâme'yi serbest bırakın” buyurdu. Bunun üzerine onu, mescidin yanındaki bir hurmalığa bıraktılar. Sümâme bu hurmalıkta guslettikten sonra mescide geldi ve “Şehadet ederim ki Muhammed Allah'ın Elçisi'dir” dedikten sonra şöyle devam etti:

“Ey Muhammed! Allah'a yemin ederim ki yeryüzünde senin yüzünden daha çok nefret ettiğim bir yüz yoktu. Şimdi ise senin yüzün bana bütün yüzlerden daha sevimli hale geldi. Allah'a yemin olsun ki senin dininden daha çok nefret ettiğim bir din yoktu. Şimdi ise senin dinin bütün dinlerden daha çok sevdiğim bir din oldu. Allah'a yemin ederim ki senin bu beldenden daha çok nefret ettiğim bir belde yoktu. Şimdi ise senin belden bana diğer beldelerden daha sevimli geldi.”⁴⁵

Hz. Peygamber, Yüce Allah'ın, “(Ey Muhammed!) Rabbinin yoluna, hikmetle, güzel öğütle çağır ve onlarla en güzel şekilde mücadele et”⁴⁶ ayetine tabi olmuş; insanlara inanç dayatmamıştır.

Kur'an'ın emri doğrultusunda insanın yaşama hakkını⁴⁷ güvence altına almış; Medine sözleşmesinde, herhangi bir mütecaviz tutum karşısında ve haksız yere bir müslümanın öldürülmesi durumunda bütün mü'minlerin birlikte hareket etmesi gerektiğini belirterek, insanların yaşama hakkını anayasal güvence altına almış,⁴⁸ intiharı⁴⁹ ve işkenceyi yasaklamıştır.⁵⁰ Akli ve insan onurunu korumayı,⁵¹ nesli korumayı⁵² ve mülkiyet hakkını güvence altına almayı⁵³ başarmış, bu temel hakların elde edilmesi için mücadele verirken ölenlerin şehit olacağını müjdelemiş⁵⁴ ve haksızlıklara cesaretle karşı koymamanın uhrevî sorumluluğundan sakındırmıştır.⁵⁵

⁴⁵Buhârî, “Salât”, 76; Müslim, “Cihâd”, 19.

⁴⁶ Nahl, 16/125.

⁴⁷ İsrâ, 17/ 31, 33; Nisâ, 4/92-93; Mâide, 5/32.

⁴⁸ Muhammed Hamidullah, *el-Vesâiku's-Siyasiyye*, çev. Vecdi Akyüz, İstanbul: Kitabevi, 1997, s. 68-69.

⁴⁹ Buhârî, “Cenâiz”, 83; Ahmed b. Hanbel, XV, 380-81.

⁵⁰ Buhârî, “Mezâlim”, 30.

⁵¹ Mâide, 5/90-91; Hucurât, 49/11.

⁵² İsrâ, 17/32; Nûr, 24/19.

⁵³ Bakara, 2/188; Nisâ, 4/29.

⁵⁴ Ebû Dâvûd, “Sünnet”, 29.

⁵⁵ Ebû Dâvûd, “Melâhim”, 17.

Hz. Peygamber, kendisini koyduğu kuralların üzerinde görmeden,⁵⁶ kuralları uygulamada öncelikle yakınlarından başlayarak⁵⁷ görevlendirmelerinde kabiliyeti ölçü alarak⁵⁸ ve adalet dağıtarak insanlara güven vermiştir.⁵⁹ Arabuluculuğu⁶⁰ kardeşliği,⁶¹ sadakati,⁶² sevgiyi,⁶³ merhameti⁶⁴ ve ihsanı⁶⁵ emrederek toplumdaki güven duygusunun pekişmesini amaçlamış; dedikoduyu,⁶⁶ dalkavukluğu,⁶⁷ yalanı,⁶⁸ iftirayı,⁶⁹ tecessüsü,⁷⁰ aldatmayı,⁷¹ adam kayırmayı,⁷² ihaneti⁷³ ve zulmü⁷⁴ yasaklayarak toplumsal güvenin yara almasını engellemeye çalışmıştır.

2.3. İnsanları Dinleyerek Onlara Değerli Olduklarını Hissettirmesi

Güzel söz söyleme sanatı varsa, güzel dinleme ve anlama sanatı da vardır.⁷⁵ İletişim denince her ne kadar akla ilk olarak konuşmak gelse de gerçekte iletişim dinleme ile başlar. Çünkü insan başkaları tarafından önemsenmeyi sever, bu yüzden dinlenmekten hoşlanır. İnsanların danışmana başvurmalarının nedenlerinden biri de kendisine önemli olduğunu hissettiren iyi bir dinleyiciye ihtiyaç duymalarıdır.⁷⁶ Resûlullah muhatabını dinler, ona değer verdiğini hissettirirdi. Bir gün Utbe, Peygamberimizin yanına gitti ve şöyle dedi:

“Ey kardeşimin oğlu! Sen de biliyorsun ki Kureyş içinde soyca, şeref ve itibarca bizden üstün ve hayırlısın. Fakat sen, kavminin başına büyük bir felaket getirdin! Bununla onların birliklerini bozdun. Akıllarını, akılsızlık saydın. Tanrılarını ve dinlerini yerdin. Baba ve atalarından gelip geçmiş olanları

⁵⁶ Zümer, 39/12; Saff, 61/3.

⁵⁷ Şu'arâ, 26/214; Ebû Dâvûd, “Büyû”, 5; Müslim, “Hac”, 147; İbn Mâce, “Menâsik”76,78.

⁵⁸ Müslim, “İmâre”, 14, 17; Buhârî, “Ahkâm”, 7, “İcâre”, 1.

⁵⁹ Buhârî, “Cihâd”, 172, “Enbiyâ”, 54.

⁶⁰ Ebû Dâvûd, “Edeb”, 50; Tirmizî, “Birr”, 26.

⁶¹ Buhârî, “İman”, 7; Ebû Dâvûd, “Edeb”, 60.

⁶² Buhârî, “İstikrâz”, 20; Müslim, “Birr”, 105; Tirmizî, “Radâ”, 11.

⁶³ Ahmed b. Hanbel, II, 338.

⁶⁴ Müslim, “Birr”, 66; Ebû Dâvûd, “Edeb”, 58.

⁶⁵ Tirmizî, “Birr”, 63.

⁶⁶ Buhârî, “İstikrâz”, 19; Müslim, “Akdiye”, 12.

⁶⁷ Tirmizî, “Zühd”, 54.

⁶⁸ Müslim, “Birr”, 103.

⁶⁹ Buhârî, “Hudûd”, 44.

⁷⁰ Buhârî, “Ta'bir”, 45, “Nikâh”, 46; Ebû Davûd, “Edeb”, 35, 37, 88.

⁷¹ Müslim, “İmân”, 164; Tirmizî, “İlim”, 16.

⁷² Buhârî, “Rikâk”, 35.

⁷³ Buhârî, “Vesâyâ”, 8; Ebû Dâvûd, “Cihâd”, 157; Tirmizî, “Birr”, 18.

⁷⁴ Müslim, “Birr”, 32; Tirmizî, “Tefsîru'l-Kur'an”, 5.

⁷⁵ Ahmet Koç, *Din Eğitiminde Etkili İletişim*, İstanbul: Rağbet Y. 2014, s. 140.

⁷⁶ Aysel Çağdaş, *“Çocukla İletişim ve Beden Dilini Kullanma”, İnsan İlişkileri ve İletişim*, Editör/Yazar: Âdem Solak, Ankara: Hegem Y. 2006, 141.

dinsizlikle karaladın! Yoksa sen baban Abdullah'tan, deden Abdülmuttalip'ten daha mı hayırlısın?" Peygamberimiz susup cevap vermeyince, Utbe: "Eğer bunların senden daha hayırlı olduğunu itiraf ediyorsan, bunlar senin karaladığın tanrılara tapmışlardı. Eğer sen, onlardan daha hayırlı olduğunu iddia ediyorsan, söyle bu yoldaki sözünü de dinleyelim. Araplar arasında rezil olduk. Kureyş'in onurunu kırdın! Sen birbirimize karşı kılıç çekip ayaklanmamızı, yok olup gitmemizi mi istiyorsun? Beni dinle: Sana bazı tekliflerde bulunacağım, belki bunlardan bazısını kabul etmek işine gelir' dedi.

Hiz. Peygamber: 'Söyle ey Velid'in babası! Seni dinliyorum' dedi. Utbe: 'Ey kardeşimin oğlu! Senin, şu getirdiğin ve üzerinde direnip durduğun işlerle, eğer mal ve servet sağlamak istiyorsan, sana bizimkinden daha çok malın oluncaya kadar mallarımızdan mal toplayıp verelim! Eğer, bununla aramızda daha büyük şan ve şeref kazanmak istiyorsan seni kendimize büyük ve ulu tanıyalım. Senden başkası ile bütün ilgilerimizi keselim, senin emrinden dışarı çıkmayalım; eğer bununla hükümdar olmak istiyorsan, seni kendimize hükümdar yapalım. Şayet bu sana gelen, görüp de üzerinden atmağa gücünün yetmediği bir evham, cinlerden perilerden gelme bir hastalık veya büyü ise doktor getirelim, tedavi ettirelim. Seni ondan kurtarıncaya kadar mallarımızı bu yolda harcayalım' dedi.

Utbe söyleyeceklerini söylemiş ve Peygamberimizde sükûnetle onu dinlemişti.

Peygamberimiz, 'Ey Velid'in babası! Boşaldın, söyleyeceklerini söyleyip bitirdin mi?' diye sordu.

Utbe: 'Evet' deyince, Peygamberimiz 'Sen de şimdi beni dinle' dedi.

Utbe: 'Dinliyorum' dedi.

Hiz. Peygamber, besmele çekerek Fussilet sûresini ağır ağır okumaya başladı."⁷⁷

Dımâm b. Sa'lebe'yi de aynı dikkatle dinlemiş, soru sormadaki çekincesini gidererek rahat bir şekilde kendisini ifade etmesine imkân tanımıştı. Enes (r.a) bu olayı şöyle anlatmıştır:

"Nebi (s.a) ile otururken deve üstünde biri gelip devesini mescidin kapısında çökertti, bağladı ve sonra dedi ki: 'Hanginiz Muhammed'dir?' Nebi (s.a) Ashabı arasında dayanmış oturuyordu. 'İşte dayanmış olan şu beyaz

⁷⁷ İbn Hişam, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, thk. Mustafa Sakka v.dğr. Kahire: Mustafa el-Halebi Matbaası, 1955, I, 293-294.

kimsedir' dedik. Adam: 'Ey Abdulmuttalib'in oğlu!' diye seslendi. Nebi (s.a) 'Buyur seni dinliyorum' buyurdu. Dımâm, 'Ben sana bazı şeyler soracağım ama soracağım şeyler pek ağırdır. Gönlün benden incinmesin (kızmak yok)' dedi. Nebi (s.a): 'Aklına geleni sor' buyurdu. Dımâm, 'Senin ve senden öncekilerin Rabbi aşkına söyle, seni bütün insanlığa Allah mı gönderdi?' Hz. Peygamber, 'evet' buyurdu. Adam: 'Allah aşkına söyle, bir gün ve gecede beş vakit namaz kılmayı sana Allah mı emretti?' Hz. Peygamber: 'Allah'ım buna şahittir, evet' buyurdu. Adam: 'Allah aşkına söyle, senenin şu (Ramazan) ayını oruçlu geçirmemizi sana Allah mı emretti? Hz. Peygamber: 'Allah'ım buna şahittir, evet' buyurdu. Adam: 'Allah aşkına söyle, şu zekâtı zenginlerimizden alıp fakirlerimize dağıtmanı sana Allah mı emretti? Hz. Peygamber: 'Allah'ım buna şahittir, evet' buyurdu.

Adam: 'Senin getirdiklerine ben iman ettim. Ben gerideki kavmimin de elçisiyim. Ben Benî Sa'd kabilesinden Dımâm b. Sa'lebe'yim' dedi."⁷⁸

İyi bir dinleyici olmasının sonucu olarak konuşulanları çok iyi tahlil eder, söylemde yer verilmeyen duyguları konuşma esnasında kullanılan ifadelerden süzmesini bilirdi. Bir gün Hz. Aişe'ye;

"Ben senin bana kızgın olup olmadığını anlıyorum" dedi. Hz. Aişe:

"Nereden anlıyorsun?" dedi. Resûlullah (s.a):

"Benden hoşnut olduğunda, 'Muhammed'in Rabbi'ne yemin ederim.' diyorsun. Bana kızdığın zaman ise, 'İbrahim'in Rabbi'ne yemin ederim' diyorsun.(adımı bile anmıyorsun)" buyurdu. Bunun üzerine Hz. Aişe:

"Doğru söylüyorsun ey Allah'ın elçisi, Allah'a yemin ederim ki ben adını dilimde anmasam bile kalbimde anarım" karşılığını verdi.⁷⁹

2.4. Yaşam Tarzındaki Sadelik

Resûlullah gösteriştense uzak bir yaşam sürmüştür. İmkânı olmadığı zaman da devlet başkanı olup zamanın şartlarına göre her türlü imkâna kavuştuğu zaman da bu sade yaşamından vazgeçmemiştir. İnsanlar az çok kralların ve yöneticilerin yaşam tarzlarından haberdar oldukları için, Hz. Peygamber'in bu sade hayatı onları başlı başına etkilemeye yetmişti. Zaten o, kral-peygamber yerine kul-peygamber olmayı tercih etmiş,⁸⁰ kralların yaşamından uzak bir

⁷⁸Buhârî, "İlim", 6; İbn Mace, "İkame", 194.

⁷⁹ Buhârî, "Nikâh", 108.

⁸⁰ Ahmed b. Hanbel, II, 291.

yaşam sürmüş, fakat ona gösterilen saygı ve sevgi dünyada hiçbir krala gösterilmemiştir.

Resûlullah evinde ailesinin hizmetinde bulunur,⁸¹ elbisesini temizler, koyun saçar,⁸² elbisesini yamar, ayakkabısını tamir ederdi.⁸³ Çarşıdan alış-veriş yaparken krallara davranıldığı gibi kendisine davranılmasını kabul etmemiş, “*Ben melik değilim. Ancak sizden bir kişiyim*” diye buyurmuş, satın aldığı eşyaları Ebû Hüreyre’ye taşıtmamış, “*Bir şeyi sahibinin taşıması daha uygundur*”⁸⁴ buyurarak kendisi taşımıştır.

Urve’nin Hz. Aişe’den rivayetine göre, “Hz. Aişe:

‘Ey kız kardeşimin oğlu! Allah’a yemin ederim ki, biz bir hilali, sonra diğerini, sonra bir başkasını, yani iki ayda üç hilali görürdük de, Resûlullah’ın (s.a) evlerinde hiç ateş yakılmazdı’ demişti.

‘Teyzeciğim! O halde geçiminiz ne idi?’ dedim. Teyzem:

‘İki siyah, yani hurma ve su. Ancak şu var ki, Resûlullah’ın (s.a) ensardan sağmal hayvanları bulunan komşuları vardı. Onlar Resûlullah’a bu hayvanların sütlerinden gönderirlerdi; o da bize içirirdi” dedi.⁸⁵

Bir gün ev halkından ekmeğin yanında katık istemiş, evde sirkeden başka bir şey olmadığını öğrenince, “*Sirke ne güzel katık; sirke ne güzel katık*”⁸⁶ buyurmuştur.

Hz. Aişe’nin anlattığına göre, Resûlullah’ın gündüzleri yayıp sergi olarak kullandığı bir hasırı vardı. Geceleri bu hasırı iki duvar arasına gererek kendisine bir oda yapardı.⁸⁷ Bir gün hasırın üzerine yatmıştı. Hasır ile arasında bir şey yoktu. Başının altında da lif ile doldurulmuş deriden yapılmış bir yastık vardı. Yanağında hasırın iz yaptığını gören Hz. Ömer ağlamaya başladı. Hz. Peygamber ağlama sebebini sorunca Hz. Ömer: Ey Allah’ın elçisi! Kısra ve Kayser müreffeh bir yaşam içindeler, hâlbuki sen Allah’ın Elçisisin, dedi. Bunun üzerine Resûlullah (a.s) şöyle buyurdu: “*Dünyanın onların, ahiretinde bizim olmasına razı olmaz mısın?*” buyurdu.⁸⁸ Ebû Bürde’nin anlattığına göre

⁸¹ Buhârî, “Ezân”, 44, “Edeb”, 40.

⁸² İbn Hibban, *Sahih*, thk. Şuayb Arnaût, Beyrut: Müessesetü’r-risâle, 1988, XII, 488-489.

⁸³ Ahmed b. Hanbel, VI, 106.

⁸⁴ Kâdî İyâz, *eş-Şifâ*, thk. Hüseyin Abdülhamid, Beyrut: Dârü’l-Erkam, 1995, I, 117.

⁸⁵ Buhârî, “Hibe”, 1; Müslim, “Zühd”, 28.

⁸⁶ Müslim, “Eşribe”, 167-169.

⁸⁷ Buhârî, “Ezân”, 81.

⁸⁸ Buhârî, “Mezâlim”, 25, “Tefsîr”, 66/2; Nesâî, “Savm”, 14.

Resûlullah'ın vefatından sonra bir gün Hz. Aişe kendilerine yünden dokunmuş yamalı bir elbise çıkarıp gösterdi ve bunun Resûlullah vefat ettiğinde üzerindeki elbisesi olduğunu söyledi.⁸⁹

İbn Abbas'ın şu rivayeti Hz. Peygamber'in halktan birisi gibi yaşadığını ortaya koymaktadır.

"Resûlullah (s.a) (Harem-i Şerifteki) şerbet dağıtılan sebil mahalline geldi ve şerbet istedi. Abbas oğluna:

'Ey Fadl! Annene git, yanındaki (özel) şerbetten Resûlullah'a (s.a.) getir' dedi. Resûlullah (s.a):

'(Hayır) bana bu şerbetten ver' buyurdu. Abbas:

'Ey Allah'ın elçisi! Halk, buradaki şerbete ellerini sokuyorlar' demişti. Resûlullah (s.a):

'İşte halkın içtiği bu şerbetten ver!' buyurdu ve Abbas'ın sunduğu umumi şerbetten içti."⁹⁰

2.5. Mağdur ve Mazlumları Gözetmesi

İnsanlık tarihi boyunca peygamberlerin haksızlığa uğrayanların en önde gelen savunucuları oldukları görülmektedir. Kendilerinin maruz kaldıkları haksızlıklarla mücadeleleri bir yana, başlangıçta peygamberlere tabi olanların halkın zayıf ve güçsüz kesimlerinden olması, haksızlığa uğramış insanların hak arama mücadelelerinde peygamberlerin öncü rolüne işaret etmektedir. Resûlullah, henüz peygamber olmadan önce, hak ettiği halde hakkı kendisine verilmeyen hiçbir mağdur ve mazlumun kendi kaderi ile baş başa bırakılmayacağına dair yapılan hıf'ül-fudûl anlaşmasına katılmış, peygamber olduktan sonra da bu şerefi kızıl tüylü deve sürüsü ile dahi değişmeyeceğini, böyle bir oluşuma her zaman katılabileceğini ifade etmiştir.⁹¹

Hz. Peygamber, kız çocuklarının ayrımcılığa tabi tutulduğu, hatta yaşama haklarının ellerinden alındığı, güçlülerin zayıfları ezdiği karanlık bir dönemden insanları kurtarmıştır. Ashab, zaman zaman gözyaşları ile bu döneme ait acı hatıralarını paylaşırlardı. Böyle bir ortamda kız çocuğunu acımasızca öldüren bir babanın Müslüman olduktan sonra gelişen merhamet duygusunun kendisine

⁸⁹Buhârî, "Farzû'l-humus", 5.

⁹⁰Buhârî, "Hac", 75; Beyhakî, es-Sünenü'l-Kübra, thk. Muhammed Abdülkadir Atâ, Beyrut: Dârü'kütübü'i-ilmîyye, 2003, V, 239, VI, 123.

⁹¹Ahmed b. Hanbel, I, 191; Beyhakî, es-Sünenü'l-Kübrâ, VI, 603; Muhammed Hamidullah, *İslam Peygamberi*, çev. Salih Tuğ, İstanbul: İrfan Yayıncılık ve Ticaret, 1993, I, 53.

yaşattığı iç acısı ile yaşadıklarını Hz. Peygamber ve arkadaşlarıyla paylaştıktan sonra Hz. Peygamber:

“Allah, câhiliyede yapılan kötülükleri (n sorumluluğunu) kaldırmıştır. Sen işe (hayata) yeniden başla”⁹² buyurarak câhiliyede yaşadıkları bu travmalardan da onları kurtarmaya çalışmıştır.

Câhiliye döneminde bir iki münferit örnek dışında miras hakkından mahrum edilen kadına karşı işlenen suçlar da erkeğe yapılanlar gibi karşılanmamış, çoğu kez bu suçlar karşılıksız bırakılmıştır. Kendi iradesiyle evlilik şansı tanınmamış, kocası boşamasına rağmen başkasıyla da evlenmesine fırsat vermeyerek üst üste mağduriyetler yaşatılmıştır. Bu mağduriyetler İslâm'ın getirdiği hak ve özgürlüklerle ve Resûlullah'ın uygulamalarıyla ortadan kaldırılmıştır. Hz. Peygamber ve onun getirdiği ilahî vahyin kadınların haklarını korumadaki rolünü Abdullah b. Ömer şöyle anlatmaktadır:

“Peygamber döneminde hakkımızda ayet iner endişesiyle kadınlarımızla konuşmaktan, onlara kusurlu davranmaktan çekinirdik. Peygamber vefat edince onlara çok söz etmeye ve kusurlu davranmaya başladık.”⁹³

Hz. Peygamber, sevgi paylaşımına varıncaya kadar cinsiyet temelli ayrımcılığa karşı çıkmış,⁹⁴ böyle davrananları kınamıştır.⁹⁵ Kız çocukların haklarının korunmasını, erkek çocuğuyla eşit tutulmasını istemiş ve şöyle buyurmuştur:

“Eğer ben birini üstün tutacak olsaydım, kızları üstün tutardım.”⁹⁶

Eşitlik ve adaletin yerine, haksızlıkların oluşmasına sebep olan kabilecilik ve üstün ırk düşüncesini yasaklamış;⁹⁷ İnsanlar arasında üstünlüğün takva sahibi olmakla gerçekleşeceği prensibini getirmiştir.⁹⁸

Önceki milletlerin hukukun üstünlüğü prensibini ihlal ederek kanunları sadece halkın zayıflarına uygulamaları sebebiyle helak olduklarını belirtmiş, hukuk önünde herkesin eşit olduğu prensibini ısrarla uygulamıştır.⁹⁹

⁹² Dârimî, “Mukaddime”, 1.

⁹³ Buhârî, “Nikâh”, 80.

⁹⁴ Bk. Hızır Yağcı, “Hz. Peygamber'in Cinsiyet Temelli Ayrımcılığa Karşı Tutumu”, *Diyanet Avrupa Dergisi*, 2010, sayı: 132, s. 30-32.

⁹⁵ Heysemî, *Mecmâu'z-Zevâid*, thk. Hüsamüddîn el-Kudsî, Kahire: Mektebetü'l-Kudsî, 1994, VIII, 156.

⁹⁶ Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübra*, II, 407.

⁹⁷ Müslim, “İmâre”, 57.

⁹⁸ Hucurât, 49/13.

⁹⁹ Buhârî, “Hudûd”, 12.

Zalim idarecilere karşı hakkı söylemeyi cihad kabul etmiş,¹⁰⁰ zalimin zulmüne engel olunarak ona yardımcı olunmasını emretmiş,¹⁰¹ zulme duyarsız kalmanın zalime destek anlamı taşıyacağını¹⁰² ve toplumsal helake götüreceği uyarısında bulunarak,¹⁰³ haksızlıklara karşı toplumsal duyarlılığın gelişmesini amaçlamıştır.

Mazlumun bedduası ile Allah arasında bir perde bulunmadığından,¹⁰⁴ mazlumun bedduasını almaktan sakındırmıştır.¹⁰⁵ Haksızlığın kimsenin yanında kalmayacağını, mazlum Allah'a yakardığı zaman gök kapılarının açılacağını ve Yüce Allah'ın ona mutlaka yardım edeceğini,¹⁰⁶ zalime de mühlet verip zamanı gelince ansızın yakalayacağını,¹⁰⁷ ahirette ise zalimleri daha vahim bir durumun beklediği konusunda uyarmış,¹⁰⁸ dualarında haksızlık etmekten ve haksızlığa uğramaktan Allah'a sığınmıştır.¹⁰⁹

2.6. Cömertliği

İslam dini cömertliği en temel erdemlerden biri saymıştır. Cömertlik, Kur'an'ı Kerim'de Yüce Allah'ın sıfatları arasında geçmekte,¹¹⁰ O'nun ikram sahibi olduğu belirtilmektedir.¹¹¹ Hz. Peygamber, *"Cömert olan Allah'a yakındır, cennete yakındır, insanlara yakındır. Cimri olan Allah'tan uzaktır, cennetten uzaktır, insanlardan uzaktır..."*¹¹² buyurarak cömertliğin lütuf ve ihsan sahibi Allah'a ve O'nun kullarına yakın olmaya vesile olduğunu müjdelemiştir.

İnsanların kalplerini İslam'a ısındırmak amacıyla onlara zekât verilebileceğini¹¹³ düşünmek, cömertliğin insanı nasıl etkilediğini daha iyi anlamamıza imkân tanımaktadır. Bu etkinin Hz. Peygamber'in hayatında nasıl somutlaştığını Hz. Enes şöyle anlatmaktadır:

"Bir kimse Peygamber'den iki dağ arası kadar çok koyun istemişti. Hz. Peygamber istediğini adama verdi. Bunun üzerine o şahıs kavminin yanına gidip:

¹⁰⁰ Tirmizî, "Fiten", 13; Ebû Dâvûd, "Melâhim", 17.

¹⁰¹ Buhârî, "İkrâh", 7; Tirmizî, "Fiten", 68.

¹⁰² Ahmed b. Hanbel, II, 91.

¹⁰³ Tirmizî, "Tefsîru'l-Kur'an", 5; Ebû Dâvûd, "Melâhim", 17; İbn Mâce, "Fiten", 20.

¹⁰⁴ Buhârî, "Zekât", 63; Müslim, "İman", 29.

¹⁰⁵ Ahmed b. Hanbel, II, 343.

¹⁰⁶ Tirmizî, "Da'avât", 102, 128.

¹⁰⁷ Buhârî, "Tefsîru'l-Kur'an", 65/5.

¹⁰⁸ Müslim, "Birr", 60.

¹⁰⁹ İbn Mâce, "Dua", 3.

¹¹⁰ İnfitar, 82/6.

¹¹¹ Rahman, 55/27-28.

¹¹² Tirmizî, "Birr", 40.

¹¹³ Tevbe, 9/60.

‘Ey kavmim! Müslüman olunuz. Allah’a yemin ederim ki Muhammed (s.a) öylesine ikramda bulunuyor ki asla fakirlikten korkmuyor’ demişti. Enes: Bazen bir kimse ancak dünyayı isteyerek Müslümanlığa girerdi. Fakat İslam’a girince artık Müslümanlık kendisine dünyadan ve dünya üzerindeki her şeyden daha sevimli olurdu.”¹¹⁴

Safvân b. Ümeyye, onun cömertliğine duyduğu hayranlıktan dolayı Müslüman olanlardan biridir. Huneyn gününde Hz. Peygamber ganimet mallarından kendisine bolca ikramda bulununca Müslüman olmuş, o güne kadar kendisine insanların en sevimsizi Hz. Peygamber iken, o günden sonra kendisi için insanların en sevimlisinin Resûlüllah olduğunu itiraf etmiştir.¹¹⁵

O, verdiği kendinin saymıştır. Bir gün evinde bir koyun kesilmiş, Hz. Aişe de koyunun ön kolundan başka bütün etini komşularına dağıtmıştı. Resûlüllah (s.a) eve döndüğünde “*Koyundan ne kadar kaldı?*” diye sordu. Hz. Aişe: “Koyunun şu ön kolu hariç hiçbir şeyi kalmadı” deyince, Hz. Peygamber: “*Ön kolu hariç tamamı (bize sevap olarak) kalmıştır! (söylesene)*”¹¹⁶ buyurmuştur.

Hız. Peygamber, cömert tutumuyla Allah’ın hoşnutluğunu kazananların gıpta edilmeye değer insanlar olduğunu şu şekilde müjdelemektedir:

“*Yalnızca iki kişiye gıpta edilir: Birincisi, Allah tarafından kendisine mal verilip de malını hak yolunda harcayan kimseye; İkincisi, Allah tarafından kendisine ilim verilip de onunla hükmeden ve onu başkalarına öğreten kimseye.*”¹¹⁷ Bu sebeple bazı fakir sahabiler, zengin Müslümanların maddi fedakârlık gerektiren ibadetleri ve hayırları yaparak yüksek dereceler elde ettiklerini, kendilerinin ise bundan mahrum kaldıklarını, bunun telafisi için kendilerine önerilerde bulunmasını talep etmişlerdi. Resûlüllah onlara şöyle buyurdu:¹¹⁸

2.7. Özverili Olması

Resûlüllah (s.a), servetini İslam davası için harcamıştır. Kendisinin ihtiyacı olsa da ashabını kendine tercih etmiştir. Sehl b. Sa’d’ın anlattığına göre, “Bir kadın dokuduğu kumaş Resûlüllah’a (s.a) verdi ve:

‘Bunu giyesin diye kendi ellerimle dokudum’ dedi.

¹¹⁴ Müslim, “Fezail”, 58.

¹¹⁵ İbnü’l-Esîr, *Üsdü’l-ğâbe*, thk. Ali Muhammed Mu’avviz-Adil Ahmed Abdü’l-mevcûd, y.y: Dârü’l-kütübi’l-ilmîyye, 1994, III, 24; İbn Abdülber en-Nemerî, *el-İstî’âb fi ma’rifeti’l-ashâb*, thk. Ali Muhammed el-Bicâvî, Beyrut: Dârü’l-Cil, 1992, II, 720.

¹¹⁶ Tirmizî, “Sıfatü’l-kıyâme”, 33.

¹¹⁷ Buhârî, “İlim”, 15.

¹¹⁸ Buhârî, “Ezân”, 155.

Böyle bir kumaşa ihtiyacı olan Nebi (s.a) onu aldı, izar olarak giyiniyor yanımıza geldi. Bunu gören birisi, Hz. Peygamber'e:

'Ne kadar da güzelmiş! Bunu ver de ben giyineyim' dedi. Nebi (s.a):

'Peki' dedi ve biraz oturduktan sonra evine döndü, kumaşı katlayıp o adama gönderdi."¹¹⁹

Ashabına bu kadar lütüfkâr davranmasına rağmen, ev halkından ve yakınlarından özveride bulunmalarını istemiştir. Nitekim ev işlerinde çok yorulduğundan Hz. Peygamber'den bir hizmetçi isteyen Hz. Fatıma'nın bu isteğini uygun görmemiştir.¹²⁰ Devlet başkanı olarak vefat etmesine rağmen "Biz peygamberler topluluğuna mirasçı olunmaz. Geriye bıraktığımız her mal sadakadır"¹²¹ buyurarak, çok sevdiği eşi Aişe'ye ve kızı Fatıma'ya servet bırakmayı düşünmemiştir. Hatta "Ben müminlere kendi öz nefislerinden daha yakınım. Her kim üzerinde borç olduğu halde ölür ve o borcu ödeyecek bir şey bırakmazsa o borcu ödemek bize aittir. Her kim de bir mal bırakırsa o da kendi mirasçılara aittir"¹²² buyurarak, borçlu kişinin borcunun, varislerini külfet altına bırakmasını istememiştir.

Veda hutbesinde, "Câhiliyeden kalan faizin her çeşidi kaldırılmıştır. Yalnız anaparalarınız sizindir. Ne sizin zulmetme hakkınız vardır, ne de size zulmedilir. İlk kaldırdığım faiz amcam Abbas b. Abdulmuttalib'in faizidir. Ayrıca câhiliyeden kalan kan davaları da kaldırılmıştır. Kaldırdığım ilk kan davası Rebia b. Haris b. Abdulmuttalib'in oğluna aittir"¹²³ buyurarak, câhiliyye toplumunda yerleşmiş olan kan davaları ve faizi kaldırırken de ilk uygulamayı yine kendi yakınlarından başlatmıştır.

Fetihlerle devletin zenginleşip zekât mallarının herkese yetecek kadar çoğalmasına rağmen, sadaka ve zekât malını kendisi ve ailesi için kabul etmemiştir.¹²⁴

Doğrusu o, sevgi, kardeşlik, merhamet ve sorumluluğun hâkim olduğu kişilik yapısıyla sadece servetini değil; hayatını ümmetinin kurtuluşu için adamıştır.

2.8. Zarafetli Tutum ve Davranışları

Her konuda ümmeti için örnek olan Hz. Muhammed, zarif tutum ve davranışlarıyla da ümmetine örnek olmuş, zarafetten mahrum olanın hayırdan

¹¹⁹ Buhârî, "Cenâiz", 29.

¹²⁰ Buhârî, "Nafakât", 6.

¹²¹ Buhârî, "Ferâiz", 3.

¹²² Buhârî, "Ferâiz", 4.

¹²³ Müslim, "Hac", 147; Ebû Dâvûd, "Büyû", 5; Tirmizî, "Tefsîru Sûre", 9; İbn Mâce, "Menâsik", 76, 84; Dârimî, "Büyû", 3, "Menâsik", 34; Muvatta, "Büyû", 83; Ahmed b. Hanbel, V, 73.

¹²⁴ Buhârî, "Zekât", 60-62.

da mahrum olacağını söylemiştir.¹²⁵ Onun zarif tutumunu Kur'an şu şekilde övmüştür:

*"Allah'ın rahmeti sayesinde sen onlara karşı yumuşak davrandın. Eğer kaba, katı yürekli olsaydım, onlar senin etrafından dağılıp giderlerdi. Artık sen onları affet. Onlar için Allah'tan başışlama dile. İş konusunda onlarla müşavere et. Bir kere de karar verip azmettin mi, artık Allah'a tevekkül et, (ona dayanıp güven). Şüphesiz Allah, tevekkül edenleri sever."*¹²⁶

Hz. Peygamber, karşılaştığı olumsuzluklar ve kabalıklar karşısında dahi zarafetini ve nazik üslubunu her zaman korumuştur. Bir gün bir grup Yahudi huzuruna gelerek "es-Sâmu aleyke Ya Ebe'l-Kâsım/Ölüm üzerine olsun Ey Kasım'ın babası! " dediler. Hz. Peygamber:

"Ve aleyküm/sizin üzerinize de " buyurdu. Aişe dedi ki: "Ben de: es-Sâm da ez-Zâm da üzerinize olsun/ölüm de ayıp da sizin üzerinize olsun, dedim." Bunun üzerine Hz. Peygamber:"Ey Aişe! Çirkin sözler söyleyen bir kimse olmamalısın" buyurdu. Aişe söylediklerini duymadın mı deyince, Resûlullah (s.a): "Söylediklerini ben onlara geri çevirmedim mi? Ve aleyküm dedim ya!"¹²⁷ buyurdu. Çocuklara varıncaya kadar bu zarif davranışlarından her kes nasibini almıştır. Enes (r.a), on yıl Hz. Peygamber'in hizmetinde bulunduğunu, bu zaman zarfında bir şey yaptığında "Niçin böyle yaptın! Şöyle yapsaydın ya!" diyerek azarlamadığını belirtmiştir.¹²⁸

Huneyn savaşından alınan ganimetleri taksim ettiği sırada bir adamın, "Vallahi bu taksim hak ve adalete uygun değildir, bu taksimle Allah rızası da gözetilmemiştir" sözü Hz. Peygamber'e ulaştınca, "Allah ve Resûlü de adalette muamele etmezse, hiç kimse adalette muamele etmez. Allah, Mûsâ'ya rahmet etsin. O bundan daha ağır bir suçlamayla karşı karşıya kalmıştı da sabretmişti"¹²⁹ buyurdu ve bu ağır ithamda bulunan kişiyi öldürme teşebbüsünde bulunan kişilere de izin vermedi.¹³⁰

Kendisine kaba davranan bir bedevî bile, onun kötülüğe kötülükle karşılık vermeyeceğinden emindi. Nitekim Enes b. Malik şöyle bir olaya tanık olduğunu anlatmıştır:

¹²⁵ Müslim, "Birr", 74.

¹²⁶ Âl-i İmrân, 3/159.

¹²⁷ Müslim, "Selâm", 11.

¹²⁸ Müslim, "Fezâil", 51.

¹²⁹ Buhârî, "Edeb", 53; Müslim, "Zekât", 148.

¹³⁰ Buhârî, "Menâkıb", 25; Müslim, "Zekât", 148.

“Resûlullah (s.a) ile birlikte yürüyordum. Üzerinde kenarları kalın ve saçaklı Necran işi bir elbise vardı. Bir bedevî ona yetişerek ridasından şiddetli bir şekilde çekti. Hatta ben Resûlullah'ın boynu ile omuzları arasına baktım da elbisenin kenarının Resûlullah'ın boynunda iz bıraktığını gördüm. Daha sonra bedevî: ‘Ey Muhammed, yanında bulunan Allah'ın malından bana bir şeyler verilmesi için emir ver’ dedi. Resûlullah ona baktı, sonra güldü ve ona bir bağışta bulunulmasını emir buyurdu.”¹³¹

Sonuç

H.z. Peygamber'in yüksek şahsiyeti ve insanlarla olan ilişkileri, ashab tarafından adeta kayıt altına alınarak sonraki nesillere aktarılmıştır. O, meşruiyet zemininden bir an bile ayrılmadığından, göz önünde olmaktan, söz ve davranışlarının insanlar tarafından mercek altına alınmasından asla rahatsızlık duymamıştır. Bugün bile onun yaşamından kesitler alınıp mercek altına yatırılmakta; ona gönül verenler bu kesitten yaşam ilkeleri çıkarmaya çalışırken, kin ve düşmanlık besleyenler ise herhangi bir tutarsızlık veya noksanlık aramaya çalışmaktadırlar. Önyargılı olanlar dışında inanmayanlar dahi, o gün de bugün de hayranlıklarını gizleyememişlerdir.

H.z. Peygamber'in yepyeni bir medeniyet inşa etmesinde etkileyici üslubunun yanı sıra sevgiye dayanan insan ilişkileri, insanlara değer ve güven vermesi, sade yaşamı, mazlumların koruyucusu olması, cömertliği, özverili davranışları ve zarafeti etkili olmuştur. Bu sayede ilk önce sevgi ve merhamet duygusundan yoksun kalpleri imanla tanıştırmış, sonra birbiriyle kaynaştırarak İslâm kardeşliğinin en güzel örneklerini sunmuştur.

Kaynaklar

Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, thk. Şuayb Arnaût, Adil Mürşid v. dğr. y.y: Müessesetü'r-risâle, 2001.

Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübra*, thk. Muhammed Abdülkadir Atâ, Beyrut: Dârü'kütübî'i-ilmîyye, 2003.

Beyzâvî, Nâsırüddîn Ebû Saîd (Ebû Muhammed) Abdullah b. Ömer b. Muhammed, *Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vîl*, thk. Muhammed Abdurrahman Mar'aşlı, Beyrut: Dârü ihyâ-i türâsî'l-'Arâbî, 1418h.

¹³¹ Buhârî, “Libâs”, 18.

- Carnegie, Dale, *Söz Söylemek ve İş Başarmak Sanatı*, Tercüme: Ömer Rıza Doğrul-Sadeleştiren: Ayhan Yalçın, İstanbul: Kitsan, 1991.
- Çağdaş, Aysel, “Çocukla İletişim ve Beden Dilini Kullanma”, *İnsan İlişkileri ve İletişim*, Editör/Yazar: Âdem Solak, Ankara: Hegem Y. 2006.
- Dârimî, *es-Sünen*, thk. Hüseyin Selim Esedü'd-Dârânî, Suudi Arabistan: Dârü'l-muğnî, 2000.
- Ebû Dâvûd, *es-Sünen*, Muhammed Muhyiddin Abdülhamîd, Beyrut: Mektebetü'l-asriyye, t.y.
- Güler, Zekeriya, “Hicret Sırasında Hz. Peygamber'in Üslubundan Etkilenerek Müslüman olan Büreyde b. Husayb Hâdisesi ve Günümüze Yansımaları”, *İslâm San'at, Tarih, Edebiyat ve Mûsikîsi Dergisi*, cilt: II, sayı: 4, 2004, s. 63-72.
- Hakîm et-Tirmizî, Ebû Abdillâh Muhammed, *Nevâdiru'l-usûl fi ehâdisi'r-rasûl*, thk. Abdurrahman Umeyra, Beyrut: Dârü'l-cîl, 1992.
- Hamidullah, Muhammed, *el-Vesâiku's-Siyasiyye*, çev. Vecdi Akyüz, İstanbul: Kitabevi, 1997.
- ___, *İslam Peygamberi*, çev. Salih Tuğ, İstanbul: İrfan Yayıncılık ve Ticaret, 1993.
- Heysemî, *Mecmâu'z-Zevâid*, thk. Hüsameddîn el-Kudsî, Kahire: Mektebetü'l-Kudsî, 1994.
- İbn Abdülber en-Nemerî, *el-İstî'âb fi ma'rifeti'l-ashâb*, thk. Ali Muhammed el-Bicâvî, Beyrut: Dârü'l-Cîl, 1992.
- İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, Kahire: Dârü'l-hadîs, 1998.
- İbn Hibban, *es-Sahih*, thk. Şuayb Arnaût, Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 1988.
- İbn Hişam, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, thk. Mustafa Sakka v.dğr. Kahire: Mustafa el-Halebi Matbaası, 1955, I, 293-294.
- İbn Mâce, *es-Sünen*, thk. Şuayb Arnaût, Adil Mürşid v. dğr. y.y: Dârü'r-risâleti'l-'alemiyye, 2009.
- İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, thk. Muhammed Abdülkadir Atâ, Beyrut: Dârü'l-kütübi'l-ilmîyye, 1990.
- İbnu'l-Esîr, *Üsdü'l-ğâbe*, thk. Ali Muhammed Mu'avviz-Adil Ahmed Abdü'l-mevcûd, y.y: Dârü'l-kütübi'l-ilmîyye, 1994.
- Kara, Osman, “Kur'an'a Göre İnsan Şahsiyetine Etki Eden Faktörler”, *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, cilt: XIV, sayı: 25, (2012/1).

- Koç, Ahmet, *Din Eğitiminde Etkili İletişim*, İstanbul: Rağbet Y. 2014.
- Kudâî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Selâme b. Ca'fer, *Müsnedü's-Şihâb*, thk. Hamdî Abdülmecîd es-Selefî, Beyrut: Dârü'r-risâleti'l-âlemiyye, 2010. Sayı: 132.
- Malik b. Enes, *Muvatta'*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî, Beyrut: Darü ihyâi türâsi'l-'Arâbî, 1985.
- Mehmet Kaplan, *Kültür ve Dil*, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2012.
- Müslim, *el-Câmi'u's-Sahîh*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî, Beyrut: Darü ihyâi türâsi'l-'Arâbî, t.y.
- Nesâî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, thk. Hasan Abdülmün'im Şelebî, Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 2001.
- Önkâl, Ahmet, "Büreyde b. Husayb", İstanbul: DİA, 1992.
- Sandıkçı, S. Kemal, "Tulekâ", İstanbul: DİA, 2012.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî el-Bağdâdî, *Câmi'u'l-beyân fî tefsîri'l-Kur'ân*, thk. Ahmed Muhammed Şakir, y.y: Müessesetü'r-risâle, 2000.
- Tirmizî, *es-Sünen*, thk. Ahmed Muhammed Şakir, v. dğr. Mısır: Mustafa Mustafa el-Halebî Matbaası, 1975.
- Yağcı, Hızır, "Hz. Peygamber'in Cinsiyet Temelli Ayrımcılığa karşı Tutumu", *Diyanet Avrupa Dergisi*, 2010.

